

Tūhuratia te Ao

Hangarau

Te Tīrāhī Tāoīpū

He mihi

Tēnā koutou, tēnā tātou i runga i ngā tini āhuatanga katoa o te wā. Me kī, haere ngā mihi, haere ngā mate, haere tonu te kaupapa e tū nei.

Ki te hunga nā koutou te kaupapa i kōkiri, tēnā koutou.

Ki a John Hohapata-Oke koutou ko te whānau o Omataroa Rangitaiki Block 2 Trust, arā, ko te heamana ko Waaka Vercoe, tae atu ki a Kui Whaioranga Brown me tō koutou waewae kai pakiaka, ki a Ian Tarei, tēnā koutou.

Ka mihi hoki ki a Claire Travers me ngā kaitiaki kiwi nō Kiwi Encounters, Rotorua, tēnā koutou.

Ki te whānau Barrett nō te motu o Kāpiti, ki a John koutou ko Amo, ko Boysie, tēnā hoki koutou.

Tae noa atu ki ngā kaimahi o Te Papa Atawhai, anō nei te mihi.

Ki te whānau o Haemata, tēnā koutou mō te āwhina. Ki a Trish Francis nō Mau Creative, nāu ngā whakairoiro me te waitohu mō tēnei raupapa pukapuka, tēnā koe.

Nā Hēni Jacob te reo Māori i whakarākei, nā Chamblett Design te pukapuka i hoahoa.

Tae atu ki a koe Deanne Thomas, nāu anō te kupu i whakairo. Ki a Orini Kaipara me Ngarangi Tipene-Leach nā kōrua ngā whakaaturanga, tēnā kōrua. Nā Wharehoka Wano me te whānau o Tīhi i ngā whakariterite tēnei te reo mihi, tēnei te reo tangi ki a koutou katoa tihei mauriora.

Te Marautanga o Aotearoa	
Wāhanga Ako:	Hangarau
Taumata	6
Ngā Āhuatanga o te Hangarau	<ol style="list-style-type: none">Ka tirohia ngā uara me ngā whakapono o iwi kē, ka:<ul style="list-style-type: none">whakahāngai ki te otinga;mōhio ki ngā whakaharatau;whakarite ki ngā hangarau a tangata kē;mārama ki ngā ārai me ngā huarahi wātea ka taea.Ka tūhura i ngā āhuatanga matua o te tangata e pā ana ki:<ul style="list-style-type: none">ngā pūnaha, ngā tukanga rānei;te hiahia o ngā kiritaki;ngā rautaki whakatairanga ki te kiritaki.
Te Whakaharatau Hangarau	<ol style="list-style-type: none">Ka arohaehae i ngā whakatakotoranga hoahoa whaiaro, ā ētahi atu hoki, hei āwhina.Ka whakamātautau i ngā raraunga me ngā mōhiotanga hou kia puta ai he otinga tika.

Tīkina atu i tuawhakarere

i te ao kōhatu

ngā mōhiotanga o rātou mā

hei kawe i a tātou i roto i te ao tūroa

Kua takoto kē te whāriki i rarangahia e rātou

wānangahia, tuakina kia tau

rangahaua kia maumahara

manakohia kia whiwhi ai

te mātauranga Māori motuhake

I muri i te wehenga o Ranginui
rāua ko Papatūānuku, ka tahuri a
Tāne me ana tēina ki te mahi kākahu
hei whakarākei i ō rātou mātua, hei
whakamauru i tō rāua mokemoke ki
a rāua anō.

Riro ana mā Tānemahuta e kākahu
tō rātou kōkā, a Papatūānuku.
Waihangatia ana e ia he rākau teitei
whai pua uraura hei whakapaipai
mōna, me ētahi tipu iti ake hei
whakamahana i tōna tinana. Tukuna
ana e ia ngā aitanga a pepeke hei hoa
mō ngā rākau, mō te oneone, me te
mahī tahi ki ana tēina e pai ai te noho
tahi a ngā mea ora katoa ki te mata
o te whenua.

Nā tana mahi tahi ki a Parauri,
ka puta ko te tūī.

Nā tana mahi tahi ki a
Nohotumutumu, ka puta ko te kawau.

Nā rāua ko Moetāhuna, ko te
pārera.

Nā rāua ko Haereawaawa, ko weka
rāua ko kiwi.

Kāore i ārikarika te waihanga mai
a Tāne i ngā manu hei huruhuru mō
ngā ngahere, ngā takutai me ngā awa.

Ko te manu rahi katoa i mahia mai
e Tāne, ko tērā manu rongonui kua
ngaro rā i te tirohanga kanohi,
ko te moa.

He weka tēnei.

He kiwi tēnei.

He pārera tēnei.

Oti mai ana a Ranginui rāua ko Papatūānuku te whakaahuru, te whakapaipai, ka noho ngā tama ki te whakangā. Engari e ngau tonu ana te mokemoke i a Tāne. Ka roa, ā, ka tahuri ia ki te mahi mai i tētahi hoa mōna. Āhuahua mai ana e ia he wahine māna ki te oneone, ka whāngaihia atu te hau ora ki ōna pongāihu. Ko te orokohanga ake tēnei o te wahine tuatahi ki te ao, o Hineahuone.

Nā ēnei āhuatanga o nehe noa atu i kīa ai ko ngā tāngata o Aotearoa ngā uri o te aitanga kapakapa, o te aitanga pepeke, me ērā atu mea oreore o te wao nui a Tāne.

Kāore e kore i te taenga mai o ūtātou tūpuna ki Aotearoa, i uua tonu ki a rātou te kimi oranga i tēnei whenua hou. Me tahuri rawa ki ngā tahuā kai o te taiao o konei. Māringanui he huhua ngā manu, ngā ika, ngā mātaitai, ngā tipu i ērā wā, i ora ai te iwi.

Patua ai ngā manu rahi me ngā manu iti hei kai. Whakamahia ai ngā huruhuru manu hei mahi kākahu, hei whakarākei i te tinana, hei whakarākei anō i ngā taputapu me ngā rākau whawhai. Kaingākautia ai ngā huruhuru o ētahi manu. Ka tohunga haere tonu ōna anō tāngata mahi kai ki te hopu manu, ki te kohikohi anō i ngā huamanu. He rerekē te āhua o te hopu i tēnā, i tēnā momo manu – he māhanga pea te taputapu pai hei hopu i tētahi, he momo kupenga, he tao ngā mea pai hei hopu i ētahi atu, ka mutu, ka hangaia ki ngā momo rawa maha, ka rerekē anō te rahi. Kore kē he painga i ūtātou tūpuna mō te kawe ake i tēnei mea, te hangarau.

He takahē tēnei.

Ahakoa kainga ai te manu e te tangata mai rā anō hei oranga tinana mōna, ka noho tuakana tonu mai ngā manu ki a tātou – ko rātou hoki ngā uri pūkaka o Tāne. Ā, nā konei i noho mai ai ōna anō tikanga, ōna anō kawa mō te mahi manu, mō te patu manu. Ko tētahi, kia patua noatia te rahi o te manu e mātua hiahia ana, kia kaua i nui ake i tērā. Ā, kia mahia anō ngā karakia, kia whakanuitia anō ngā atua e tika ana.

Heoi anō, ka haere tonu ngā mahi patu manu, me te kainga anō o ngā hua, nāwai ā, ka tīmata te heke haere o te maha o ngā manu.

Kātahi ka tae mai a tauiwi, ka tere tonu te pikī ake o te taupori tangata, ka tere anō te heke iho o te taupori manu i te ngahere, i ngā mahi patu manu a te Māori me te Pākehā.

He momo patu anō i tae mai mā runga kaipuke – arā, ko ngāi kiore mā, ko ngāi toriura mā. Taka rawa mai ki nāianei, e murua tonutia ana

ngā ngahere me ngā manu e ēnei rāwaho. Ka mutu, kua uru atu anō te ngeru mohoao, te poaka, te paihamu me te kurī ki tēnei ope kōhuru i ngā manu māori.

Ahakoa he maha ngā momo manu kua rāhuitia, kua kore i patua e te tangata, arā ētahi momo kua tino kino te paheke, kua tata whai atu i te ara korehāhā o te moa.

He kotuku-ngutupapa ēnei.

I ōhuhu māori Tēnei Mōsuarapae i heo?

Ka aroha ētahi o ngā manu māori – kua itiiti noa ngā takirua whakaputuri, e noho whāiti ana ki ētahi pito whenua mōriroriro. Ko ētahi momo, pērā i te kiwi, i te tieke, i te kōkako, i te weka, i te kea, me te kākā, e kore rawa e kitea i ngā wāhi e nohoia ana e te tini tāngata. Arā anō ētahi, pērā i te kererū, i te pīwaiwaka, i te tūī e kitea nuitia ana, engari he puiaki tonu. Ā, ahakoa kei te rahi tonu ēnei manu, kua whāiti mai ki ngā wāhi kāore e nui ngā tāngata i reira.

I te tau 1987 ka whakatūria Te Papa Atawhai. Ko tāna mahi, he whakahaere i ngā whenua kei raro i te mana o te kāwanatanga. Ko ētahi o ēnei whenua, ko ngā papa me ngā ngahere o te motu, ko ngā papa rāhui ki uta, ki tai, ko ngā whenua kōreporepo, me ngā moutere o waho. Ko tētahi 30% pea o ngā whenua katoa o Aotearoa, e tiakina ana e Te Papa Atawhai mō ngā kaupapa maimoa i ngā tini a

Tāne, ngā kaupapa pārekareka mā te tangata, ngā kaupapa hītori me ngā kaupapa tikanga ā-iwi.

Whakapau kaha ai Te Papa Atawhai ki te whakapūmau i te ao tūroa me ūna āhuatanga tuku iho i Aotearoa. Tae atu tēnei ki te tiaki i ngā wāhi whai tikanga ki te tangata i roto i ngā tau, ki te whakaora i ngā momo kua mōrearea te noho, ki te tāmi i ngā hanga kino pērā i ngā kararehe konihi o te ngahere, ngā tipu me ngā taru kino.

Mahi tahī ai Te Papa Atawhai ki ngā iwi kāinga, ki ngā hapori ki te whakapūmau i ngā momo māori o Aotearoa.

Tērā tētahi peka tuku pūtea o Te Papa Atawhai, ko Ngā Whenua Rāhui te ingoa, ko tāna he āwhina i ngā rōpū Māori ki te hāpai i ngā tikanga whāoomomo i ūrātou ake whenua.

Ko tētahi pito whenua kei raro i te maru o Te Papa Atawhai, ko Kāpiti. Nō te kāwanatanga te nuinga o te moutere, hāunga anō tētahi 13 heketea kei ngā ringa tūmataitī.

He nui ngā kōrero mō Kāpiti i roto i ngā tau, ā, mai rā anō kua nohoia e te Māori. I te tau 1823 ka noho atu a Te Rauparaha ki reira. Ko te pai o Kāpiti, he mātairangi tonu e āta kite ai a Te Rauparaha e aha ana ngā iwi mai i Taranaki ahu atu ki Te Waipounamu. He pae hokohoko anō a Kāpiti, i hokona atu ai e ia te harakeke i te wā e kaha ana te pīrangitia o te harakeke.

Mai i te tau 1839 ki te 1947, i whakatūria he teihana patu tohorā ki Kāpiti. Engari kāore i tiakina taua rawa, ka mimiti, mutu ana i konā te patu tohorā ki ngā moana o Kāpiti.

Nō muri mai, ka riro hei wāhi ahuwhenua, ka topetopea ngā ngahere māori, ka tahuna rānei ki te ahi, e pai ai te whakatipu pātitī hei kai mā te kararehe pāmu. Me te aha, ka korehāhā ētahi o ngā manu māori, ētahi o ngā pepeke māori.

I te tau 1897 ka whāia e te Pirīmia, e Te Hētana ngā tikanga pāremata e riro ai a Kāpiti i te kāwanatanga, kia noho haumaru tonu ai ngā tini a Tāne e pai ana te ora i reira. Mai i tērā wā taka mai ki nāianei, kua noho a Kāpiti hei papa rāhui.

Ko ngā whenua kāore i riro i te kāwanatanga, nō tētahi whānau Māori, nō te whānau Barrett. Nō Te Āti Awa, nō Ngāti Raukawa, nō Ngāti Toarangatira te whānau Barrett. Ko Kāpiti te kāinga pūmau o ētahi o te whānau, mō ētahi anō kei te tuawhenua a kāinga tahi, kei Kāpiti a kāinga rua.

Mahi tahi ai a John Barrett, tana tuahine a Amo Clarke, tana teina a Boysie Barrett, me ētahi atu o te whānau ki Te Papa Atawhai, ki te āta tiaki i ngā manu me ērā atu o ngā tamariki a Tāne, kia kore ai ēnei hanga e raru i te hoariri. I te mea e toroa ana a Kāpiti ki te hunga tūmatanui, he kaupapa nui tēnei mā te whānau.

Ko Amo Clarke tēnei.

Nā ō rātou tūpuna, kua riro ko te whānau Barrett ngā kaitiaki o Kāpiti. Kei te mōhio rātou ki ngā koko katoa, ki ngā raorao katoa, ki ngā momo manu katoa, ki ngā momo tipu katoa i te moutere. Kei te mōhio ki ngā tangi a tēnā, a tēnā manu, me pēhea te kimi, me pēhea anō te tiaki i a rātou.

Kia kite ai ētahi atu tāngata i te ātaahua o Kāpiti me ngā tini a Tāne e noho ana i reira, kua whakatūria e ngā Barrett tētahi pakihī, ko Kāpiti Island Alive te ingoa.

Ko John Barrett tēnei.

Noho ai te whānau nei ki tētahi whanga marumaru, ko Waiorua te ingoa. Kua whakatūria he whare manaaki tangata ki reira, ā, koia te wāhi e whāngaihia ai ngā manuhiri ki ō rātou mātauranga mō te moutere nei.

Ko Boysie Barrett tēnei.

Kua hia tekau tau e whakapau kaha ana te whānau Barrett me Te Papa Atawhai ki te whakakore i ngā hoariri. Hui katoa, 16 nga momo konihi pērā i te kiore, i te ngeru, i te toriura, i te paihamu kua patua kia kore katoa atu. Me te aha, kua kaha mai anō ngā tini a Tāne – manu mai, tipu mai, aha mai.

Inā te huhua o ngā kererū e rere ana i waenga i ngā rākau, e tiripou mai ana i ngā manga. I te kaha rata o ngā weka, ka whakateka ētahi ki te whānako mea mai i ngā tāngata ka tatū mai ki tō rātou taiao. Tērā ka tauria te pakihīwi o te tangata e te kākā, ā, arā anō ngā korimako ka huihui mai ki te inu i tētahi pae i te wāhi ātea kei mua o te whare manaaki tangata.

He kākāriki e hoka ana i runga, he pūtangitangi e hīkoikoi ana i raro. I te kaupeka awhi hua, whānau hua, kua kapi katoa te marae o Hinekirikiri i ngā pīpī a te karoro, a te tara, ā, ko ngā 'ngutupune' ērā e noho tūtei ana i ā rātou kōhangā.

Kia pō, ko ruru, ko kiwi tērā te rangona ana i te ngahere, ā, ko ngā takahē e huri haere ana ki te tiaki i ā rātou pīpī. I te aonga ake, pāorooro ana te moutere i te korihitanga o ngā manu oho awatea e taki mihi ana i te rangi hou.

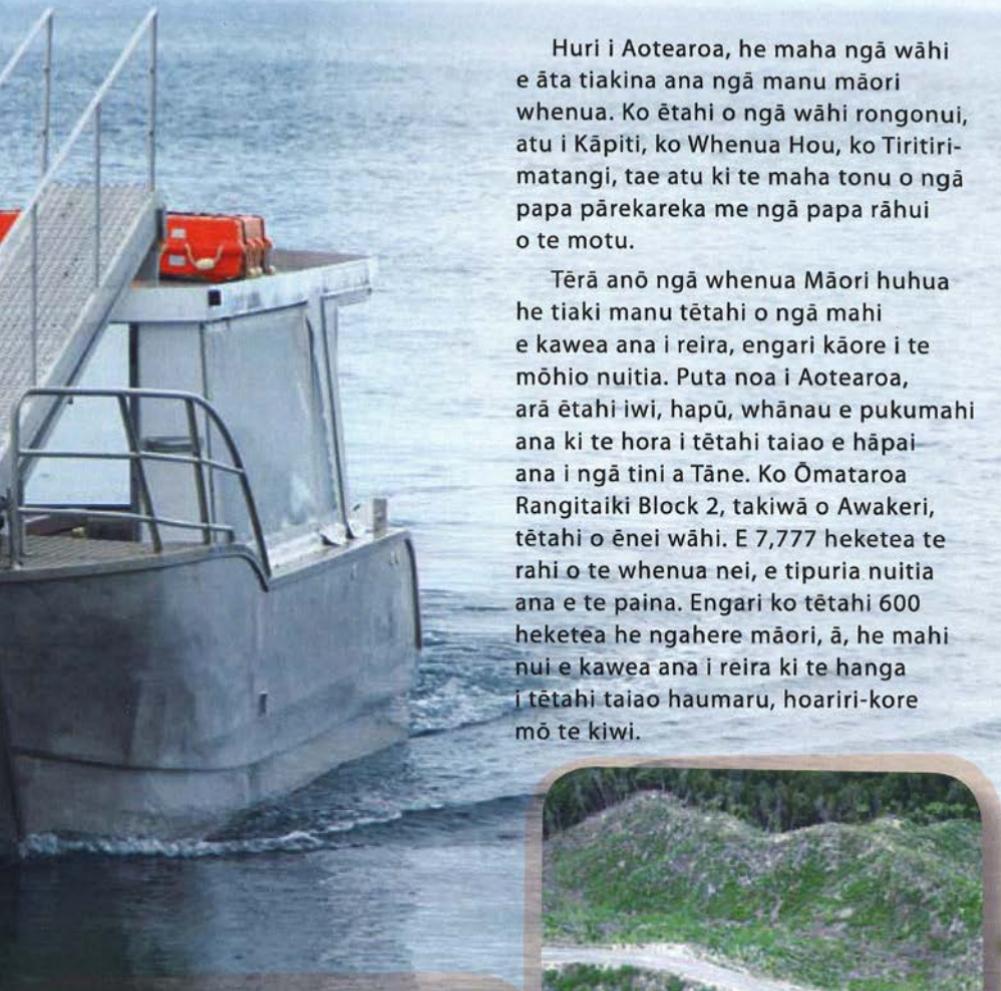

He wāhi nui kei te hangarau i roto i tēnei kaupapa, inā rā, i waihangatia tētahi taiao e toitū ai ngā manu māori me ērā atu o ngā tini a Tāne. Nā ngā mahi whakatika a te ringa tangata kua matomato anō te tupu o ngā rākau o mua, ā, kua noho a Kāpiti hei nukua o mō ētahi manu māori o Aotearoa.

Nā te mahi a te whānau Barrett i tō rātou papa kāinga, me te tautoko mai a Te Papa Atawhai i te whānuitanga atu o te moutere, kua takoto he kāinga haumaru e whakaputa uri ai ngā manu māori, e noho tonu ai rātou ki te whānau ora o Tānemahuta, e whai wāhi ai rātou ki te kaupapa i tohua e Tāne, arā, ki te tiaki, ki te atawhai i a Papatūānuku.

He mea nui te noho konihi kore o te moutere, ā, nā konā i kore ai e whakaaetia te haere poka noa a te tangata i te moutere. Ko te mea kē, kotahi noa te konihi, tērā ka raru katoa ngā mahi pai kua hia tau nei e kawea ana. Ina tau mai he manuhiri ki Kāpiti, ka āta tirohia ā rātou pēke kei tūpono he hoariri kua haria mai i te tuawhenua. Waihoki, ina wehe atu i Kāpiti, kāore e whakaaetia kia tangohia tētahi mea. Mā konei e noho hoariri-kore ai te taiao, e pai tonu ai te haere o ngā mahi a te whānau Barrett.

Huri i Aotearoa, he maha ngā wāhi e āta tiakina ana ngā manu māori whenua. Ko ētahi o ngā wāhi rongonui, atu i Kāpiti, ko Whenua Hou, ko Tiritirimatangi, tae atu ki te maha tonu o ngā papa pārekareka me ngā papa rāhui o te motu.

Tērā anō ngā whenua Māori huhua he tiaki manu tētahi o ngā mahi e kawea ana i reira, engari kāore i te mōhio nuitia. Puta noa i Aotearoa, arā ētahi iwi, hapū, whānau e pukumahi ana ki te hora i tētahi taiao e hāpai ana i ngā tini a Tāne. Ko Ōmataroa Rangitaiki Block 2, takiwā o Awakeri, tētahi o ēnei wāhi. E 7,777 heketēa te rahi o te whenua nei, e tipuria nuitia ana e te paina. Engari ko tētahi 600 heketēa he ngahere māori, ā, he mahi nui e kawea ana i reira ki te hanga i tētahi taiao haumaru, hoariri-kore mō te kiwi.

ମେ ଯାଇ କାହିଁ ତେ ହସନ୍ତୋ କାହିଁହିଠି?

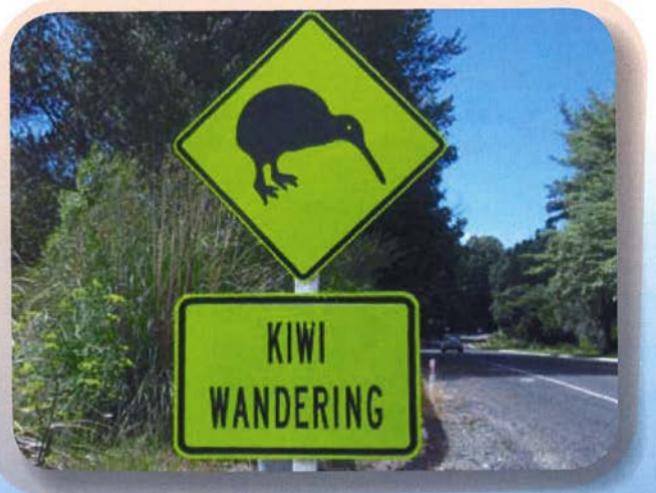
Te Ōmataroa Rangitaiki Trust

Ka kīia te kiwi ko ‘te manu huna a Tāne’ – e whakaata ana he oho pō, he haere pō tēnei manu. I Whakatāne me ngā whenua e pātata ana, arā ētahi pito whenua ko te whakaora i te kiwi tētahi whāinga matua.

Ko te Ōhope Scenic Reserve tērā, ko Moutohorā tērā, ko Kohi Point tērā, ko Mokorua tērā, ko Ōmataroa anō tērā, me ētahi atu. Ko ētahi o ēnei whenua e whakahaeitia ana e te Whakatāne Kiwi Trust rāua ko Te Rūnanga o Ngāti Awa,

me te tautoko mai anō a Environment Bay of Plenty, Te Papa Atawhai me te Bank of New Zealand Save the Kiwi Trust.

Engari i Ōmataroa, ko tētahi o ngā tāngata e whai pānga ana ki aua whenua, ko John Hohapata-Oke, te kaiwhakahaere i te kaupapa. Kua roa a John e ngākaunui ana ki te tiaki i te taiao, ki te whakapūmau i ngā momo māori. Ko te tiaki i te kiwi tētahi o ngā kaupapa pēnei e kawea ana e ia.

Ko Ian Tārei tētahi o ngā waewae kai pakiaka e āta tirotiro ana i ngā kiwi i ia rā. He mea āta whakangungu a Ian ki tāna mahi. Nā tana ngākaunui ki te kaupapa, me tana aroha nui ki te ao tūroa me ōna tāngata, ka rite tonu tana whakapau kaha kia tū mai he kāhui kaimahi ka pahure i a rātou ngā pikaunga nui o te kaupapa. Ko tana wahine, a Karen, me tana irāmutu, a Freddie, ētahi o ngā tāngata ka haria e ia ki rō ngahere ki te ako i ngā pūkenga e hiahiatia ana.

Ko Waaka Vercoe te tumuaki o te Ōmataroa Rangitaiki Trust. He tino wāhi kei tēnā, kei tēnā o ngā tāngata nei ki te whakaora ake i te kiwi ki roto o te rohe o Whakatāne.

ମେ କ୍ଷେତ୍ର କୁଳାଙ୍ଗା ମେ କ୍ଷେତ୍ର କୁଳାଙ୍ଗା

I Ōmataroa i te wā nei, 18 ngā kiwi noho takirua e mōhiotia ana. Kei reira anō ōna tohu he nui ake i tēnei ngā kiwi i ngā whenua nei, engari ko ēnei takirua e iwa anake e āta tirohia ana, e āta tiakina ana.

Ina piri tahī ngā kiwi ki te whakaputa uri, he maha ngā tokorua ka pūmau te noho, ā, mate noa. I tētahi rangi tata i muri i te putanga mai o te hua, riro ana mā te tame e awhi, mā tōna kotahi. He tino nui te hua o te kiwi – ko tētahi 20% pea o te taumaha o te tinana o te uwha. E 75 ki te 85 rā e awhitia ana e te toa.

I te takiwā o te 50 ki te 65 rā, ka tangohia e lan te hua mai i te kōhanga. Me tango mai i tētahi o ngā wā poto e ngaro ana te tame ki te tiki kai māna. Ka āta tākaia te hua, kātahi ka haria ki Kiwi Encounter, i Rotorua. Ko Kiwi Encounter te whare awhi manu, whānau pīpī rahi katoa o te motu, o te ao tonu atu. Ko Claire Travers te Kaiwhakahaere Penapena Kiwi, ko ia e whakataki ana i te katoa o ngā mahi whakaora kiwi i reira.

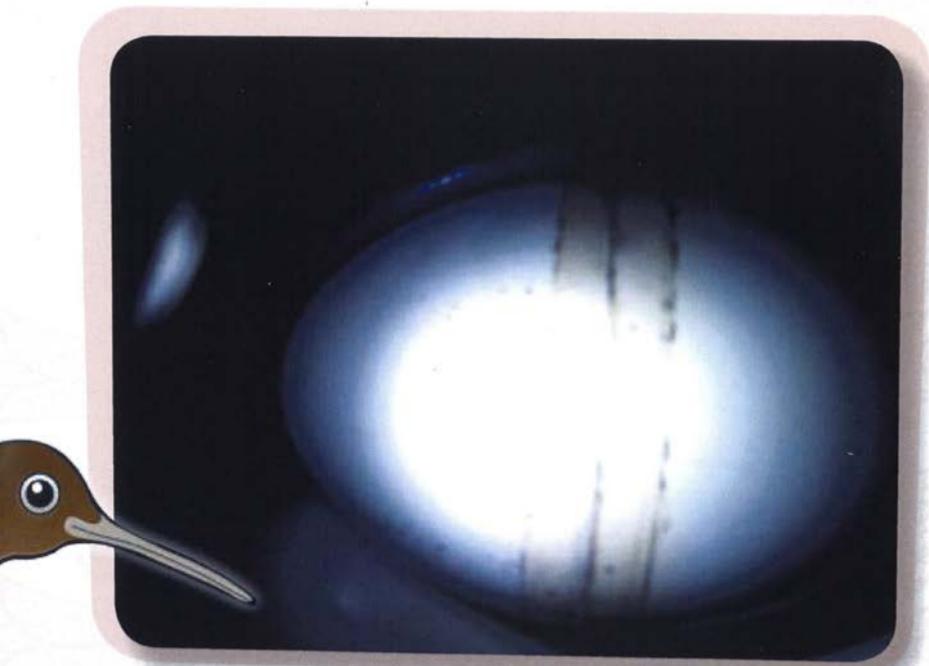

Kia tae mai he hua, ka raua atu ki tētahi pouaka awhi e taea ai tōna pāmahana te whakataki. Inea ai te hua i ngā wā e rua i te wiki, ā, ka āta whiriwhiria, ka āta tuhia tēnei me ētahi atu pārongo mōna. Ka āta tirohia anō i konei te māmā haere o te hua – he āhuatanga tēnei e tika ana i te wā e awhitia ana te hua.

Tērā anō tētahi tukanga e kīia ana ko te 'candling', e tukuna ai he momo aho ki te pūkoro hau kei tētahi pito o te hua. Mā tēnei tukanga ka kitea e pēhea ana te pīpī e noho mai ana ki roto. Ka kitea tōna tupu haere,

me te āhua o ngā kiriuhī o roto. Ka mahia tēnei mahi tuku aho i runga i te tere, i te mea e whakapaetia ana he whakararu tēnei i te pīpī i tōna āhuru mōwai pōuriuri. He mea āta huri anō ngā hua i ōna wā anō – he mahi tēnei ka mahia e te matua mēnā i waiho tonu te hua ki tōna kōhangā tūturu.

Ka tuhia ngā kitenga katoa. I ētahi wā, ka mate te pīpī i roto i te hua, nō reira he mea nui kia āta tirohia i ia rā, kia kitea ai e pēhea ana ia.

Te Whōkōwhātakōroa Tōto

Tērā pea ka rima rā te pīpī e pao ana. Me huri rawa ia i te tuatahi kia tika ai tana noho mō te putanga ki te ao mārama. Kātahi ka werohia atu ana ngutu ki te kiriuhī, kia taea ai e ia te pūkoro hau kei kō atu. Koinei te wāhanga tuatahi o te whānautanga. Ko te wāhanga tuarua, ko te wāwāhi i tētahi kōhao iti ki te pāpapa ki ana ngutu. I te wā e pēnei ana ia, kei te kai anō i te tōhua – koinei ngā kai tuatahi māna ina puta ia ki te taiao. Heoi anō te mahi e toe ana, ko te whakawhānui i ana pakihīwi, ko te whanawhana i ana waewae, e wāhia ai te pāpapa kia puta ai ia.

I ētahi wā me āwhina anō ngā kaimahi kia puta pai ai te pīpī ki te ao mārama.

He whai hune te pīpī i te putanga mai, engari e kapi katoa ana i ngā wai kahu, nō reira ka whakamahanatia mō ētahi rangi kia maroke ai ana huruhuru. Mēnā i te taiao tūturu ia, mā te kātua ia e whakamahana kia maroke rawa ana huruhuru.

Te Təiwhənōga Tēpəpə

Pērā anō i ētahi pēpē hou, ka tiakina ngā pīpī hou ki tētahi taiao horihori e pai ai te aroturuki i a ia. Ka pēnei te mahi kia piki rawa te taumaha o te pīpī kiwi ki te 350 karamu. I Kiwi Encounter, e taea ana ētahi pīpī e 20 te pupuri ki te taiwhanga tāpapa i te wā kotahi.

He pīpī kē, he pouaka tāpapa kē. Ko te papa o te pouaka, he āhua rite ki te papa o te ngahere. Moe ai te pīpī i te awatea, ki tētahi rua kua waihangatia mōna.

I ia rā inea ai te taumaha me te tāroa o ngā pīpī, kia kitea ai ngā tauira tupu. He mea whāngai ā-ringa, ki ngā kai e āhua rite ana ki ērā ka kitea noatia e ia i te ngahere.

Ina eke ngā pīpī ki te taumaha e tika ana, ā, ina pai tā rātou kai, ka nekehia ki waho, ki ngā taiwhanga e āhua rite ana ki te ngahere tūturu. Ahakoa ka mahia he rua mō rātou, kua pai anō tā rātou kari i ō rātou ake rua. Ka ako ngā kiwi i konei ki te kimi i ā rātou ake kai.

Ka rite tonu te āta tirotiro i ia kiwi, kia kore ai rātou e muia e te pūwereriki me ērā atu pirinoa.

Ā, ki te pāngia e tētahi mate huakita, ka rongoāhia. Kia hoki rawa rātou ki te ngahere tūturu, ka noho motuhake te kiwi mō te toru wiki kia kitea ai kāore kau ūna mate. Kia eke tēnei toru wiki, ka āta inea anō tōna taumaha me ērā atu āhuatanga tinana ūna.

Kia kotahi kirokaramu te taumaha o te kiwi, kia pai tana kimi i āna ake kai, kia hauora katoa te āhua, hei reira whakahokia ai ki te wāhi i kahakina mai ai ia. Ina pēnei te taumaha, kua kore e mate i tana tino hoariri, i te toriura, nō reira kua pai te whakahoki i a ia ki tōna kāinga ake.

Te Hokinga Mai

Hei tā John Hohapata-Oke rāua ko Ian Tārei, me whakanui te hokinga mai o ngā kiwi nei ka tika. Ā, mēnā e rua ngā kiwi e ūrite ana ō rāua kātua, kātahi ka tino tika rawa atu.

Hei whakanui i te noho tuakana mai o ngā manu nei, ka karakiatia rātou i tētahi huihuinga i te hapori, kātahi ka tukuna ki ngā rua kua mahia mō rātou i te ngahere i Ōmataroa. Ko tētahi mea nui e ora ai ngā kiwi, ko te whai kia mārama te hapori ki te kaupapa me te āhua o te kiwi. Nō reira, ina whakahokia he kiwi ki te taiao, ka pōhiritia ngā kura, ngā kōhangā me ētahi atu rōpū i te hapori kia whai wāhi mai.

I te wā e ngaro atu ana ngā kiwi ki roto o Kiwi Encounters, e warea ana

a lan mā ki te mahi rua mō rātou i te wā kāinga. He wā anō ka whakairohia he pou ki te kaponga, ka whakatūria ki te takiwā kei reira te rua, hei tohu o te ora.

Whakamaua ai he pūrere tukuoro ki te waewae o te kiwi kia mōhio ai a lan kei hea ia e karore haere ana. Mō ētahi rā torutoru nei i muri i te tukunga ki te taiao, ka āta tirohia ā rātou mahi katoa. Ki te mutu te whakaatu mai a te pūrere i āna nekeneke, me haere rawa a lan ki te kimi kua ahatia te manu. He mea nui kia mōhio ia mēnā e ora tonu ana, ā, mēnā kua mate, he aha i mate ai.

E kore e mutu te whakapau kaha a lan kia noho hoariri-kore a Ōmataroa. Whakatakotoria ai

he tāwhiti hei hopu i te toriura
me ērā atu o ana uri tata, tae atu ki
ngā ngeru mohoao. Engari arā anō
ngā kurī a te hunga whakangau.
Kua whakatūria he akoranga mō te
whakataki kurī i te ngahere, engari
me whakaae rawa ngā rangatira
o ngā kurī he mea nui kia ora tonu
te kiwi ki te mata o te whenua.
Arā anō ngā kurī me ngā ngeru
rarata kua hoki anō ki te ngahere,
kua hoki anō ki ō rātou āhua
mohoao – he whakararu anō
tēnei i ngā mahi a lan me tana
kāhui mahi.

Ahakoa he mōhio ngā kiwi ki te
ārai atu i ētahi hoariri, mā te whana
i ngā waewae o muri, me te hohoro
o te oma, ka raru tonu rātou i ngā
hoariri rahi ake, pērā i te kurī, i te
poaka puihi. He wā anō arumia ai
te kiwi e te kurī, he oma noa iho
nō te kiwi – mēnā i tū noa iho,
kua kore peā i whāia e te kurī.
Ā, he piro anō tō te kiwi ka kaha
rangona e ūna hoariri.

I te tau 2002, ka whakatūria e Te Papa Atawhai me te Bank of New Zealand te Bank of New Zealand Kiwi Recovery Trust. Kotahi anō te arotahinga a tēnei rōpū tiaki, ko te whakaora ake i te kiwi. Mahi ai te rōpū nei ki te akiaki, ki te āwhina i ngā hapori ki te mahi tahi kia kore ai te kiwi e whatungarongaro.

I ngā tau tuatahi e tū ana te kaupapa nei, ko te rangahau me te kohikohi raraunga ētahi o ngā whāinga nui, e āta mōhiotia ai te āhua o te kiwi huri i te motu. I ēnei rā, e tautoko ana te Bank of New Zealand Kiwi Recovery i ngā

tikanga e pai ana te utu ka tahi, e whaihua ana mō ngā rā kei mua i te aroaro ka rua, hei whakaora i te kiwi i tōna taiao tūturu.

Tae mai ki tēnei wā, he neke atu i te \$4 miriona kua tohaina hei hāpai i ngā kaupapa whakaora i te kiwi. Heoi, e pūmau ai te kiwi hei whakamīharo mā ngā uri whakaheke, me pūmau anō ngā mahi whakaako i te iwi whānui, te ū ki te kaupapa, me te heke o ngā werawera.

Papa Kupu

āhuahua = *resemble*

ārikarika = *restrained, stinted*

horihori = *artificial*

hune = *fine feathers*

kiriuhi = *membrane*

korehāhā = *extinction*

maimoa = *take care of*

mātairangi = *observation post*

mohoao = *wild*

nukuao = *sheltered area*

pāpapa = *shell*

puiaki = *rare*

pūwereriki = *mite*

taupori = *population*

toriura = *stoat*

tāmi = *repress, suppress*

te marae o Hinekirkiri = *coastal walkway to the beach*

tōhua = *yolk*

tūmataiti = *private*

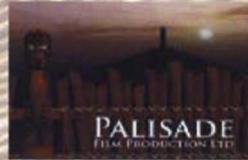
tūmatanui = *public*

waewae kai pakiaka = *worker in the field*

whakaahuru = *warm, comfort*

whakamauru = *appease, ease, sooth*

whāomoomo = *intensive care*

I whakaputaina ēnei kohinga rauemi e Tihi Ltd rātou ko Palisade Film Production ko Deanne Thomas.

Ki te hiahia koe ki ētahi atu kape o tēnei rauemi, whakapā mai ki:

Te Ratonga Kiritaki a Te Tahuhu o te Mātauranga

Waea koreutu 0800 660 662

Waea whakaahua koreutu 0800 660 663

Imēra: orders@thechair.minedu.govt.nz

Tono mai rānei mā te Ipurangi www.thechair.minedu.govt.nz

ISBN 978-0-473-16774-5

Te Tāhuhu o te Mātauranga
Ministry of Education

Te Kawanatanga o Aotearoa

ISBN 978-0-473-16774-5